

Олена Шершньова

МЕДІА, НАРАТИВИ ТА ІДЕНТИЧНІСТЬ: ЯК СУЧАСНІ ГІБРИДНІ КОНФЛІКТИ ТРАНСФОРМУЮТЬ КУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР

У статті розглядається трансформація культурного простору Європи під впливом сучасних гібридних конфліктів, які поєднують інформаційний тиск, маніпуляцію історичною пам'яттю та атаки на символічну ідентичність. Особлива увага приділяється ролі медіа-нарративів у формуванні громадянської ідентичності, зокрема у періоди кризи, коли зростає вразливість до дезінформації та підміни понять. На прикладі України як форпосту боротьби з гібридною агресією демонструється, як громадянське суспільство вибудовує стратегії спротиву через освіту, медіаграмотність, культурну дипломатію та переосмислення колективної пам'яті. Аналіз базується на напрацюваннях проєкту EURoCoRP, що має на меті зміцнення ролі європейського громадянського суспільства у реагуванні на гібридні виклики через просування цінностей, ідентичності та культури як інструментів стійкості.

Ключові слова: *гібридний конфлікт, медіа-нарративи, громадянська ідентичність, дезінформація, культурна пам'ять, європейські цінності, громадянське суспільство, Україна.*

Olena Shershnova

MEDIA, NARRATIVES, AND IDENTITY: HOW CONTEMPORARY HYBRID CONFLICTS ARE TRANSFORMING CULTURAL SPACE

This article explores the transformation of Europe's cultural space under the influence of contemporary hybrid conflicts, which combine information pressure, manipulation of historical memory, and symbolic

attacks on identity. Special attention is paid to the role of media narratives in shaping civic identity, especially in times of crisis, when societies become increasingly vulnerable to disinformation and conceptual substitution. Using Ukraine as a case study – a frontline state in resisting hybrid aggression – he paper highlights how civil society develops strategies of resistance through education, media literacy, cultural diplomacy, and the rearticulation of collective memory. The analysis draws on the outcomes of the EUroCoRP project, aimed at strengthening the role of European civil society in addressing hybrid threats through the promotion of values, identity, and culture as tools of resilience.

Keywords: *hybrid conflict, media narratives, civic identity, disinformation, cultural memory, European values, civil society, Ukraine.*

Постановка проблеми. У XXI столітті культурний простір дедалі частіше стає ключовим фронтом гібридних конфліктів, де боротьба точиться не лише за території чи ресурси, а передусім за смисли, символи, ідентичності та світоглядні орієнтири. Мова, історична пам'ять, культурна спадщина та засоби масової комунікації перетворюються на інструменти впливу, засоби легітимації агресії або ж платформи для спротиву. Інформаційне поле вже не є нейтральним: воно формує уявлення про реальність, визначає «своїх» і «чужих», задає рамки легітимного дискурсу. Саме тому медіа – зокрема цифрові платформи, соціальні мережі та інформаційні канали – стають вирішальним чинником у конструюванні національної та громадянської ідентичності.

Гібридна війна, яка триває проти України з 2014 року (та раніше), стала прикладом того, як інформаційні та культурні атаки здатні випереджати або супроводжувати військові дії, формуючи сприятливий ґрунт для агресії через дискредитацію державності, розмивання національного наративу та нав'язування чужої ідентичності. Особливо гостро ця проблема постає у сфері культурної політики, де постколоніальна спадщина, неоднозначне трактування історії та вплив глобальних медіаресурсів створюють додаткові виклики для формування стійкої громадянської свідомості. Таким чином, виникає нагальна потреба у переосмисленні ролі медіа, наративів та громадян-

ського суспільства у забезпеченні інформаційної та культурної безпеки в умовах гібридних конфліктів.

Теоретичне підґрунтя. Дослідження ролі медіа та наративів у формуванні ідентичності в контексті гібридних конфліктів ґрунтується на міждисциплінарному поєднанні теорій медіа-комунікації, культурології, політичної філософії та студій пам'яті. Центральне місце посідає концепція наративної ідентичності [7], відповідно до якої індивідуальна й колективна ідентичність формується через послідовні оповіді про себе, минуле й майбутнє. У контексті гібридної війни ці оповіді стають полем конфлікту, де суперечливі інтерпретації борються за право бути домінантними. Також використовується підхід *cultural trauma studies* [1], який пояснює, як групи переживають колективні потрясіння і переосмислюють свою ідентичність через публічну артикуляцію болючого досвіду. Цей підхід тісно пов'язаний із концептом культурної пам'яті [2], що розглядає пам'ять як соціально сконструйовану й медіалізовану структуру, що визначає ідентичнісні орієнтири спільнот.

3 позицій гібридної війни теоретичною основою слугує модель багатовимірного конфлікту, де інформація, дезінформація та культурні наративи розглядаються як інструменти впливу поряд із військовими чи економічними засобами [6], а медіа є не просто каналом передачі інформації, а актором, що творить політичну та культурну реальність [3]. Ще один важливий елемент – це концепція громадянського суспільства як агента резильєнтності, згідно з якою саме спільноти, що базуються на цінностях участі, освіти та відповідальності, здатні протистояти гібридним викликам завдяки здатності формувати альтернативні дискурси, посилювати культурну автономію та захищати публічний простір [4; 5].

Методологічна основа дослідження. У статті ключову методологічну роль відіграє наративний підхід, який дозволяє аналізувати, як через оповіді формуються, транслюються та змінюються уявлення про культурну ідентичність у контексті гібридних конфліктів. Згідно з концепцією наративної ідентичності [7], ідентичність індивіда чи спільноти розгортається не у вигляді стабільної, раз і назавжди заданої сутності,

а через послідовне «розповідання себе» у взаємодії з минулим, сучасним і очікуваним майбутнім. Цей підхід дає дозволяє простежити, які історії про себе розповідає спільнота, як вона інтерпретує події війни, агресії, спротиву, культурної тягlosti, національного вибору. У полі уваги – не лише зміст наративів, а й їх структура, типові персонажі, динаміка конфлікту, способи морального кодування. Особлива увага приділяється конфлікту між офіційними та контрнاراتивами, між «нاراتивами пригночення» і «нاراتивами опору». У межах гібридного конфлікту наративи використовуються як інструменти легітимації дій (наприклад, агресії чи оборони), формування уявлень про ворога, виправдання чи делегітимації цінностей. Тому вивчення медіа-нاراتивів (як у державних, так і в громадянських комунікаціях) дозволяє простежити, яким чином через культурну мову формується колективна дія або, навпаки, апатія, дезорієнтація, внутрішній розкол.

Виклад основного матеріалу дослідження. Гібридний конфлікт – це поєднання військових, політичних, економічних, кібернетичних та інформаційних дій, спрямованих на підірив стабільності, суверенітету і ціннісних основ суспільства. Одним із ключових компонентів гібридної війни є інформаційно-психологічний вплив, що часто реалізується через маніпулятивні наративи у медіа та соціальних мережах. Зважаючи на це, культурний простір розуміється як динамічне поле взаємодії символів, текстів, інтерпретацій і пам'яті, що формує уявлення про «своє» і «чуже», «правду» і «вигадку», «героя» і «зрадника». Таким чином, гібридна війна уражає не лише інститути, а й глибинні сенси, які складають основу ідентичності.

Гібридні конфлікти як новий тип загроз у XXI столітті поєднують у собі військові, економічні, інформаційні, дипломатичні та культурні інструменти впливу. Їхня мета – не лише фізичне знищення опонента, а й підірив його культурної, ціннісної й ідентичної основи. У цьому контексті гібридна агресія проти України є прикладом багатовекторного наступу на національну ідентичність, зокрема через історичну ревізію, пропаганду, символічну апропріацію й культурне розчинення. Так, на зміну глибокому аналізу прийшли кліпове мислення, яскраві

заголовки і меми, що апелюють до емоцій, а не до логіки, що обумовлено особливостями алгоритмів соціальних платформ, які підвищують видимість саме емоційно насиченого, конфліктного чи провокаційного контенту. Як наслідок, інформація не тільки сприймається поверхнево, але й викликає швидкі, часто некритичні реакції. Людина не просто споживає контент – вона проживає його як частину особистого досвіду, що поступово формує її уявлення про себе, «інших» і світ загалом.

Проаналізовані медіа-нарративи, що циркулюють у публічному просторі України, дозволяють виділити кілька домінуючих типів:

- нарративи травми – зосереджені на втраті, болю, героїзмі й жертві, вони відтворюють досвід війни через особисті історії, документальні свідчення та символіку спротиву;
- нарративи гідності – акцентують на європейських цінностях, прагненні свободи, солідарності та національного вибору, апелюючи до подій Революції Гідності та сучасної боротьби з агресією;
- нарративи спадкоємності – підкреслюють тяглість української культури, мови, пам'яті, стверджуючи суб'єктність України в історичному, політичному й духовному сенсі. Вони сприяють переосмисленню колоніального минулого та формуванню нових європейсько орієнтованих ідентичностей.

Водночас аналіз контрнарративів, які активно продукуються у межах гібридної агресії з боку РФ, свідчить про спроби: делегітимізувати українську ідентичність через образ «несправжньої державності»; знецінити героїв і символи, нав'язуючи інтерпретації, що суперечать історичній правді; створити альтернативний, імперський нарратив, що апелює до радянського минулого, «єдності слов'янських народів» та міфу про спільне коріння.

На цьому тлі ключову роль у протидії гібридним впливам відіграє громадянське суспільство, яке не лише продукує альтернативні нарративи, але й виконує функцію культурного медіатора – посередника між історичною пам'яттю, сучасною реальністю та майбутнім баченням. Активісти, освітяни, митці та журналісти формують простір смислів, що зміцнює ідентичність, підвищує критичну стійкість до дезінформації та створює підґрунтя для демократичної культури пам'яті.

З розвитком цифрових технологій, особливо соціальних мереж і платформ на кшталт YouTube, TikTok, X (Twitter), Facebook та Telegram, медіа перетворилися на середовище, яке не тільки відображає реальність, а й активно її конструює. В умовах гібридних конфліктів, де бойові дії поєднуються з психологічним і інформаційним тиском, роль медіа зростає в геометричній прогресії і можуть бути як засобом укріплення національної ідентичності, так і зняття її руйнування.

Ідентичність – це соціальний і культурний конструкт, що постійно оновлюється в комунікації. Медіа, зокрема через механізм конструювання наративів, відіграють ключову роль у цьому процесі. Наратив – це не просто історія, а структурований спосіб подання інформації, який формує рамки її інтерпретації. У контексті національного самовизначення це можуть бути історії про героїзм, боротьбу, втрати, зраду або перемогу. Через повторення таких історій у різних формах – новини, серіали, кліпи, фільми, публікації інфлюенсерів – формується колективне уявлення про «нас», «їх», «ворога», «жертву» тощо. Так, українські медіа після 2014 року активно формували нову ідентичність, базовану на ідеях незалежності, спротиву, героїзму та європейської інтеграції. Водночас російські медіа просували альтернативні наративи – про «один народ», «історичну єдність», «неонацистів у Києві», які формували зовсім іншу реальність у свідомості своїх споживачів.

Одним із ключових інструментів гібридного впливу є інформаційна інфляція – масове продукування новин, меседжів, фейків і напівправд, які не дають можливості відрізнити реальне від вигаданого. У такому середовищі втрачається здатність до аналітичного мислення, виникає інформаційна втома. Людина перестає перевіряти джерела, починає уникати інформації або просто довіряє найбільш емоційно привабливим повідомленням.

У прикладі з війною в Україні – російська пропагандистська машина у 2014-2022 роках застосовувала сотні «версій правди» для кожної події. Збиття малайзійського Boeing – одразу десятки альтернативних версій: від «українського літака» до «змови НАТО», адже метою не було переконати в одній версії,

а зруйнувати саму довіру до фактів як таких. У такий спосіб медіа стають засобом деструкції ідентичності, позбавляючи людину точки опори в реальності.

Ще одним інструментом є підміна понять, адже використовуються знайомі терміни, але з новим, політично зручним змістом, наприклад, термін «денацифікація» у риториці Росії щодо України не має нічого спільного з історичним досвідом Німеччини після 1945 року. Це поняття використовується для легітимізації насильства, знецінення української державності та виправдання агресії, аналогічно з терміном «громадянська війна» – він апелює до образу внутрішнього конфлікту, хоча має на меті приховати зовнішню агресію. Таким чином, через знайомі слова формується альтернативна реальність – небезпечна і дуже стійка, бо опирається на культурну пам'ять, але з викривленим змістом.

Соціальні мережі створили нову армію гравців у медіа-просторі – інфлюенсерів, здатних значно впливати на формування ціннісних уявлень та ідентичностей, часто навіть ефективніше за традиційні ЗМІ. Вони мають реальний вплив на свідомість мільйонів підписників, часто навіть більший, ніж офіційні ЗМІ. У гібридних конфліктах інфлюенсери можуть бути свідомими агентами пропаганди, або ж «корисними ідіотами», які несвідомо ретранслюють вигідні меседжі. До цього додаються боти, які масово поширюють певні повідомлення, створюючи ефект «суспільної згоди». Якщо людині здається, що «всі так думають», вона схильна довіряти цьому навіть без фактів, адже значну роль тут відіграють алгоритми платформ, що формують так звані інформаційні бульбашки, де людина бачить лише ту інформацію, яка підтверджує її погляди, що сприяє радикалізації, поляризації суспільства та унеможливлює якісний діалог.

У відповідь на ці виклики постає потреба у розвитку медіаграмотності як елементу культурного ідентифікаційного захисту, адже це не тільки здатність аналізувати джерела, але й розуміння того, як працюють наративи, емоційний вплив, алгоритми, візуальні коди. У багатьох країнах, включно з Україною, медіаосвіта вже інтегрується у шкільну програму як захист від інформаційної маніпуляції. Крім того, варто

зазначити про позитивне використання медіа – для формування наративів національного відродження, гідності, стійкості. Прикладом є популяризація історій українських героїв, волонтерів, культурних діячів, які протистоять агресії не лише на фронті, а й у сфері цінностей.

У гібридному конфлікті медіа можуть як сприяти зміцненню культурної ідентичності, так і використовуватись для її руйнування. Основні механізми: конструювання наративів (створення послідовних історій про націю, війну, минуле і майбутнє); інформаційна інфляція (навмисне перенасичення простору фейками, щоб зруйнувати здатність відрізнити правду від вигадки); підміна понять (використання схожих термінів для просування альтернативної інтерпретації дійсності); інфлюенсери та мережі ботів (масове відтворення вигідного меседжу у соцмережах через нібито автентичні голоси).

До прикладу, російська пропаганда останні десятиліття активно використовує наративи про «братні народи», «громадянську війну в Україні», «денацифікацію» – що формально апелюють до знайомих категорій, але наповнені новим, агресивним змістом, а також активно використовується інструмент інформаційної інфляції – продукування великої кількості суперечливої або фейкової інформації, яка дезорієнтує споживача, послаблює критичне мислення та формує ефект «інформаційної втоми».

Однією з головних цілей гібридної інформаційної війни є історична пам'ять, адже саме вона є підґрунтям культурної тяглості та самоусвідомлення. Методи атак: ревізія історії (переінтерпретація подій (наприклад, Другої світової війни або розпаду СРСР) з вигідної ідеологічної позиції); дискредитація національних героїв (спроба знецінити постаті, що символізують боротьбу за незалежність); апропріація культурної спадщини (привласнення творів, традицій, персоналій).

У культурному просторі України ці атаки викликають посилену увагу до необхідності деколонізації гуманітарного знання, переосмислення шкільних програм, назв вулиць, змісту святкувань тощо. Відповіддю стали ініціативи з оновлення освітніх програм, переосмислення публічного простору, популяризації фігур українського спротиву та культури.

Громадянське суспільство стало ключовим суб'єктом спротиву гібридним впливам, особливо в Україні. Його реакція охоплює кілька рівнів:

- контрнаративи – розробка медіапроектів, які популяризують правдиві історії (напр. «Історична правда», «Ukrainianer»); поширення особистих свідчень війни як форми створення альтернативної історії;

- медіаграмотність – освітні кампанії з критичного мислення та розпізнавання фейків; інтеграція медіаосвіти в шкільні та університетські курси;

- культурна дипломатія – участь митців, письменників і науковців у формуванні іміджу країни за кордоном; проведення міжнародних заходів (виставок, фестивалів, конференцій), що популяризують українську культуру.

Так, проект EURoCoRP (Громадянське суспільство у процесі вирішення конфліктів: досвід ЄС для України (101084973 – EURoCoRP – ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH)) [8] спрямований на вивчення ролі громадянського суспільства у подоланні. Результати проекту свідчать, що інтеграція культурної та освітньої політики у відповідь на гібридні виклики має довготривалий ефект: вона формує стійкість не тільки до поточних загроз, а й до майбутніх форм тиску. Запропоновані у межах проекту освітні курси («Гібридні конфлікти як загроза системам безпеки», «Активізм у кіберпросторі як протидія гібридним загрозам» та «Громадянське суспільство у вирішенні сучасних конфліктів»), публічні дискусії та дослідницькі матеріали не лише висвітлюють механізми інформаційного впливу, а й формують здатність до критичного аналізу, до осмислення наративів як інструментів впливу та спротиву. Таким чином, медіа-наративи не лише фіксують події, а й формують ідентичності, мобілізують суспільство, визначають європейський вектор розвитку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Гібридні конфлікти – це не лише війна за території, а передусім – війна за смисли. Медіа-наративи формують або руйнують ідентичність, а культурний простір стає полем битви між правдою та фейком, пам'яттю та забуттям, гідністю та приниженням. В умовах цієї трансформації відповідь громадянського суспільства є не менш

важливою, ніж дії держави. Саме в культурі – у книгах, піснях, виставках, інтерв'ю, шкільних підручниках – триває глибокий бій за збереження й переосмислення ідентичності і чим більш усвідомленою, освіченою та активною є ця відповідь, тим більша стійкість суспільства до гібридних загроз.

Використані джерела:

1. Alexander J.C., Eyerman R., Giesen B., Smelser N.J., Sztompka P. *Cultural trauma and collective identity*. Berkeley: University of California Press, 2004. 314 p.

2. Assmann J., Czaplicka J. *Collective Memory and Cultural Identity*// New German Critique, 1995, 65, P. 125-133. DOI: <https://doi.org/10.2307/488538>.

3. Castells M. *Communication power*. Oxford: Oxford University Press, 2009. 571 p.

4. Diamond L. *Rethinking civil society: Toward democratic consolidation* // Journal of Democracy. 1994. Vol. 5, №3. P. 4-17. DOI: <https://doi.org/10.1353/jod.1994.0041>.

5. Habermas J. *The structural transformation of the public sphere: An inquiry into a category of bourgeois society* / transl. by T. Burger, F. Lawrence. Cambridge: MIT Press, 1991. 301 p. URL: https://arditiesp.wordpress.com/wp-content/uploads/2015/01/habermas_structural_transf_public_sphere.pdf (дата звернення: 01.05.2025).

6. Hoffman F. G. *Conflict in the 21st century: The rise of hybrid wars*. Arlington, VA: Potomac Institute for Policy Studies, 2007. URL: https://www.potomacinstitute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf (дата звернення: 01.05.2025).

7. Ricoeur P. *Time and narrative. Vol. 1* / transl. by K. McLaughlin, D. Pellauer. Chicago: University of Chicago Press, 1984. 274 p. URL: https://www.eleqta.org/documentation/en/Paul_Ricoeur_Time_and_Narrative.pdf (дата звернення: 01.05.2025).

8. Про проект/ Проект «Громадянське суспільство у процесі вирішення конфліктів: досвід ЄС для України» (101084973 – EURoCoRP – ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH); Національний університет «Острозька академія» [Електронний ресурс]. URL: <https://eurocorp.oa.edu.ua/uk/pro-proiekt/> (дата звернення: 01.05.2025).

References:

1. Alexander J.C., Eyerman R., Giesen B., Smelser N.J., Sztompka P. *Cultural trauma and collective identity*. Berkeley: University of California Press, 2004. 314 p.

2. Assmann J., Czaplicka J. *Collective Memory and Cultural Identity*// New German Critique, 1995, 65, P. 125-133. DOI: <https://doi.org/10.2307/488538>.

3. Castells M. *Communication power*. Oxford: Oxford University Press, 2009. 571 p.

4. Diamond L. *Rethinking civil society: Toward democratic consolidation* // Journal of Democracy. 1994. Vol. 5, №3. P. 4-17. DOI: <https://doi.org/10.1353/jod.1994.0041>.

5. Habermas J. *The structural transformation of the public sphere: An inquiry into a category of bourgeois society* / transl. by T. Burger, F. Lawrence. Cambridge: MIT Press, 1991. 301 p. URL: https://arditiesp.wordpress.com/wp-content/uploads/2015/01/habermas_structural_transf_public_sphere.pdf (accessed 01.05.2025).

6. Hoffman F. G. *Conflict in the 21st century: The rise of hybrid wars*. Arlington, VA: Potomac Institute for Policy Studies, 2007. URL: https://www.potomacinstitute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf (accessed 01.05.2025).

7. Ricoeur P. *Time and narrative. Vol. 1* / transl. by K. McLaughlin, D. Pellauer. Chicago: University of Chicago Press, 1984. 274 p. URL: https://www.eleqta.org/documentation/en/Paul_Ricoeur_Time_and_Narrative.pdf (accessed 01.05.2025).

8. Project «Civil Society in Conflict Resolution: EU Experience for Ukraine» [101084973 – EURoCoRP – ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH]; National University of Ostroh Academy. URL: <https://eurocorp.oa.edu.ua/uk/pro-projekt/> (accessed 01.05.2025).